

УДК 378.091.214.18:[004:025]

Оксана Матвієнко,
доктор педагогічних наук,
професор КНУКіМ

Михайло Цивін,
кандидат технічних наук,
доцент КНУКіМ

Спеціальність 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа": у пошуках "інформаційного фахівця"

У статті проаналізовано тенденції розвитку спеціалізації "інформаційного" спрямування у межах спеціальності 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа".

Акцентовано, що спеціальність 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа" введено до навчального процесу без належного теоретичного обґрунтування як системного утворення і побудови освітньо-професійної моделі фахівця.

При введенні нових спеціалізацій варто брати до уваги, що їхня надлишкова диференціація може знизити ефективність функціонування інформаційного середовища, оскільки вузька спеціалізація призведе до незрозуміння його глобальних закономірностей.

Ключові слова: інформаційний фахівець, інформаційна справа, документознавство, спеціалізація.

Зміни, що відбулися у професійній структурі суспільства внаслідок дифузії інформаційних інновацій, є одним із чинників уведення до освітнього простору нової спеціальності 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа", яка має на меті не лише об'єднати у спільну систему розрізнені елементи професійної інформаційної освіти, а й забезпечити адекватний розвиток інформаційного середовища завдяки підготовці "інформаційних фахівців".

У сучасній "інформаційній" спеціальності консолідовано "суверенні" професії, теоретичні та практичні основи яких принципово зрозумілі й науково обґрунтовані, однак новий складник — "інформаційна справа", що спрямована на підготовку "інформаційного фахівця", потребує міркувань щодо низки суперечностей, які характеризуються:

— контроверзою у розумінні нової спеціальності як системи, елементи якої перебувають у відношеннях і зв'язках один з одним і утворюють певну цілісність та єдність;

— браком унормованого визначення терміна "інформаційна справа", який, очевидно, синонімічно замінив термін "інформаційна діяльність";

— неоднозначністю розуміння поняття "інформаційний фахівець" та невизначеністю критеріїв сталості структурних і функціональних позицій "інформаційної професії";

— відсутністю теоретично обґрунтованої освітньої моделі "інформаційного" фахівця як за спеціальністю, так і за спеціалізаціями.

Мета статті — виявлення тенденцій розвитку спеціалізації у межах елементу "інформаційна справа" спеціальності 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа".

Аналіз публікацій. Над розв'язанням проблем підготовки інформаційних фахівців працювали знані вчені в галузі інформатики та інформаційної сфери діяльності. Зокрема, Р. Гіляревський ще 1975 р. в огляді "Вопросы подготовки информационных работников" [1] порушив питання підготовки інформаційних працівників у зарубіжних країнах, порівнюючи зміст і концепції підготовки фахівців аналогічного профілю у СРСР.

Термін "інформаційний працівник" як узагальнювальний стосовно працівників сфери інформаційного забезпечення не втратив актуальності, 2005 р. було видано "Спра-

вочник информационного работника" [11], в якому розглянуто широке коло питань, пов'язаних із напрямками діяльності науково-технічних бібліотек й інформаційних служб підприємств.

Узагальнене поняття "інформаційний фахівець" у вітчизняному науковому дискурсі практично не використовувалося, його не обґрунтовано в наукових дослідженнях, оскільки були наявні спеціальності "Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство" та "Документознавство та інформаційна діяльність", щодо яких проводили дослідження системи підготовки та професійної діяльності фахівців.

Визнаючи надзвичайну важливість таких досліджень з теоретико-методологічного погляду, зауважимо про неможливість безпосереднього застосування одержаних результатів у будь-якій комбінаторній конфігурації у новій спеціальності.

Ідентифікуючи "інформаційних фахівців" у межах єдиної професійної групи — сукупності представників однієї професії, об'єднаних схожими знаннями та навичками, відчуттям ідентичності з професією та з іншими її представниками незалежно від галузі, в межах якої вона реалізується, і на цій основі об'єднаних єдиною професійною культурою, вираженою у системі специфічних цінностей, норм і ролей, автори статті приділяли увагу інформаційній освіті та інформаційній професії, однак не ставили за мету системне дослідження цього питання [6; 7; 8; 9 та ін.]

У результаті пошуків зарубіжних науковців також не вироблено комплексної, універсальної моделі сучасного інформаційного фахівця, яку можна було б застосувати у межах спеціальності 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа". Водночас варто уваги монографія Н. Лопатіної [3], в якій виконано багатоглядний аналіз професійних ресурсів інформаційної діяльності, виявлено специфічну соціальну місію інформаційних спеціалістів, досліджено сучасні соціальні практики, в які "вбудовано" професійні ресурси інформаційної діяльності.

У висновках, які одержала дослідниця, наведено тренди та новації, в межах яких відбувається перетворення професійних ресурсів інформаційної діяльності, наголо-

шено, що інформаційні фахівці, з одного боку, є найважливішими акторами інформатизації, з іншого — представляють найбільш сприйнятливую до змін у ході інформаційних процесів соціально-професійну групу.

Загалом, виконані дослідження різноманітних аспектів підготовки спеціалістів інформаційно-комунікаційної галузі не містять науково обґрунтованих пропозицій щодо розвитку професії й освіти власне "інформаційного фахівця". Внаслідок цього їхня підготовка, як свідчить попередній досвід упровадження нових спеціальностей, відбуватиметься на інтуїтивно-суб'єктивному рівні, через емпіричне формування навчальних планів і добору змісту освіти.

Виклад основного матеріалу. Об'єктивно "легітимним" інформаційним фахівцем у новоутвореній спеціальності є документознавець. Розвиток спеціальності "Документознавство та інформаційна діяльність" відбувався динамічно, охоплював державні та приватні ВНЗ із вираженою тенденцією введення спеціальності у негуманітарних вищих навчальних закладах. Навчальні плани, в яких був наявний паритет двох дисциплінарних блоків — документознавчого та інформаційного, відображали об'єктивний процес еволюції від концепції документаційного до концепції інформаційного забезпечення управління, що уможливило диверсифікацію діяльності документознавців, цілком відповідало назві спеціальності й дало змогу розглядати їх як фахівців з інформаційного забезпечення управління [12].

Однак очевидно, що професійну групу "інформаційних фахівців" із введенням нової спеціальності має бути розширено зі збереженням меж професійної інформаційної діяльності (ІД).

Насамперед потрібно визначитися з інтуїтивно зрозумілим, але полісемічним терміном "інформаційний фахівець". Різноманітність його трактувань пов'язана як із широтою розуміння інформаційної діяльності та інформаційної сфери, так і з різноманітним спектром видів діяльності в інформаційному секторі економіки.

П. Друкер наприкінці 1950-х років увів до обігу термін "knowledge worker", для перекладу якого використовують синоніми "інформаційний працівник", "працівник розумової праці", інколи, кальковано з англійської, "знанцевий" працівник. При цьому розуміють загалом категорію фахівців, чия діяльність пов'язана з опрацюванням наявної та одержанням нової інформації: програмістів, аналітиків, бібліотечних та архівних працівників, а також співробітників з високим рівнем освіти.

До професійних ресурсів інформаційного сектору також відносять спеціалістів у галузі виробництва, обслуговування, ремонту комп'ютерної техніки та засобів комунікації. Отже, спектр професій інформаційних фахівців розширюється в напрямі охоплення представників будь-якого фаху, який передбачає одержання, поширення і опрацювання інформації та застосування засобів комп'ютерної техніки у діяльності. Нині у зарубіжних джерелах використовують термін "information worker", під яким розуміють досвідченого кінцевого користувача комп'ютерів [14], а також осіб, які працюють не з фізичними об'єктами праці, а створюють, спільно використовують, одержують інформацію під час повсякденної роботи [13].

Очевидно, що визначення меж професійного простору інформаційного фахівця характеризується суб'єктивністю інтерпретації змісту його діяльності та невизначеністю критеріїв належності до цієї професійної групи. Таке трактування є надто розширеним і не відповідає потребам розвитку нової спеціальності, а отже, вимагає конкретнішого визначення з акцентом на *професійній інформаційній діяльності*.

Доцільним підходом до визначення меж інформаційної діяльності та відповідної ідентифікації професійних ресурсів

інформаційної діяльності — "інформаційних фахівців" — є підхід, згідно з яким задоволення інформаційних потреб є сутністю професійної інформаційної діяльності, яку розглянемо докладніше.

На сучасному етапі визначення ІД крізь призму процесів, які реалізують з її допомогою, — як професійної діяльності зі збирання, опрацювання, зберігання, пошуку, видачі та поширення інформації — чимало дослідників вважають недостатнім, зазначаючи, що "сукупність послідовних дій, функціональних та інформаційних зв'язків обміну інформацією, які відбуваються у системі соціальних комунікацій", є ширшою дефініцією.

Англійський соціолог Е. Гідденс влучно окреслив основний тренд сучасності: інформатизація соціальних зв'язків, соціальних інститутів, організаційних структур. Таке визначення конкретизує соціальну орієнтацію ІД та веде до її розуміння як діяльності, котра охоплює весь інформаційний сектор суспільного виробництва та всі канали поширення інформації, які використовуює соціум, що дає змогу розуміти її як *соціально-інформаційну діяльність*.

Професія інформаційного працівника як самостійний вид діяльності сформувалася на базі бібліотечної справи та бібліографії, значною мірою увібравши основні операціональні та мотиваційні складові цих професій, що традиційно відносять до інформаційних — як з погляду узагальненого об'єкта діяльності — *інформаційних ресурсів*, так і з функціонального — *забезпечення інформаційних потреб користувачів*.

Згідно з концепцією Є. Клімова [2], розвиток професії як діяльності, закріпленої у культурі системи трудових функцій, відбувається не циклами, не по спіралі, не по висхідній або низхідній, а через виникнення і вичерпання певного роду охоплюючих систем, які змінюють одна одну. При чому кожна наступна зароджується у нетрях попередньої ще задовго до того, як та вичерпає себе. Наприклад, інформаційне обслуговування читачів у бібліотеках (публічних, академічних тощо) — діяльність, яка забезпечує інформаційні потреби людини, з ускладненням матеріального виробництва розширилася, спрямовуючись на інформаційну підтримку управлінських і технологічних процесів з організацією відповідних структурних підрозділів в установах та на підприємствах. До того ж, поняття "інформаційне обслуговування" та "інформаційне забезпечення" почали чітко розмежовувати.

Дослідники висловлюють думку, що у процесі формування професійного простору інформаційної діяльності *"...виникає необхідність поступової нейтралізації впливу інформаційних професій, що застарівають, усунення їх домінанти як чинників, що перешкоджають інноваціям"* [3, с. 154]. У такому формулюванні цей процес є директивним і варто враховувати, що *не відбувається повного зникнення конкретної інформаційної професії*, оскільки зберігається соціальна потреба, задоволення якої було функцією застарілої інформаційної професії. Це зумовлює збереження базових, сутнісних елементів інформаційної професії на якісно новому рівні розвитку професійного простору ІД. Як приклад наведемо фах бібліографа, який відповідно до здобутків сучасних технологій та потреб соціальної практики адаптується до діяльності із впорядкування інформаційних масивів у сучасних комп'ютерних інформаційних системах, виходить на новий ступінь аналітико-синтетичного опрацювання документів (пошуковим може стати кожен елемент бібліографічного запису або навіть кожне слово анотації чи реферату).

Ще одним прикладом може слугувати професія референта науково-технічної інформації, діяльність якого, виходячи за межі аналітико-синтетичної переробки документів та інформаційного обслуговування користувачів,

може бути спрямована на підготовку відомостей для сайтів мережі Інтернет, що зберігає операціональні уміння згортання інформації, але вносить суттєво іншу психологічну складову у діяльність.

Попри намагання визначити за допомогою поняття "інформаційна професія" діяльність у галузі пошуку, збереження, опрацювання та поширення інформації, наявні обмеження, викликані природним і, на наш погляд, позитивним явищем, яке полягає в тому, що сукупність видів, напрямів інформаційної діяльності та професій, які забезпечують реалізацію цих напрямів, утримують самостійність і самобутність, і у процесі розвитку утворюють професійну розмаїтість ІД.

У цьому контексті важливого теоретико-методологічного значення набуває з'ясування *критеріїв сталості* інформаційної професії для різних напрямів у сфері професійної інформаційної діяльності. Поняття "сталість" пронизане ідеєю інваріантності, яка передбачає збереження властивостей, зв'язків, відношень незалежно від різноманітності функціонування. Отже, необхідне визначення:

— *критерію сталості внутрішньої структури* інформаційної професії, який характеризується змінами природно-історичного характеру, що відбуваються в інформаційній діяльності та її професійних ресурсах (наприклад, розвиток технологій);

— *критерію сталості професійної різноманітності* інформаційної діяльності *відносно зовнішнього середовища*, який характеризується впливом зовнішніх, відносно професійної діяльності, чинників як на макро-, так і на мікрорівні (зміни професійного простору як системи соціальних інститутів, відношень, у межах якої інформаційні спеціалісти на основі певних методів і технологій здійснюють професійну інформаційну діяльність).

Базуючись на тому, що одним із напрямів розвитку інформаційного середовища є професіоналізація ІД, потрібна фахова різноманітність інформаційної діяльності та нові професії, які забезпечують сталий розвиток інформаційного середовища [3]. Безперечно, в цьому контексті необхідно зберігати сталі професійні напрями (зокрема, бібліотекарів, архівістів, документознавців) із розвитком їх у напрямі забезпечення нових суспільних потреб.

Еволюція інформаційного середовища актуалізує потребу у професіях *інформаційно-управлінського профілю*. Зокрема, це стосується підготовки фахівців для управління інформаційними організаційними структурами, що виробляють інформаційні продукти та послуги, здійснюють інформаційний аналіз і консалтинг. Спеціалісти мають володіти методами інформаційного моделювання ситуації, виявляти й екстраполювати тенденції розвитку об'єктів, здійснювати збирання, систематизацію й аналіз ділової та комерційної інформації. Ці види діяльності перебувають у площині *інформаційного менеджменту*, серед завдань якого — управління інформаційними потоками і визначення стратегії створення і використання інформаційних ресурсів підприємств і організацій.

В Україні зазначені напрями підготовки фахівців (або ж спеціалізації) ще не виокремилися, але є можливість використати сумісний із традиціями вітчизняної й світової інформаційної освіти досвід їхньої підготовки за спеціалізаціями "Інформаційний менеджмент у соціальній сфері", "Інформаційний аналіз і консалтинг", "Маркетинг інформаційного ринку" та ін.

Основною характеристикою нових інформаційних професій є інноваційність, де-факто їх визнано, однак, як зауважували автори, потрібно визначити "критерії сталості" для ідентифікації, класифікації й соціального позиціонування інформаційних працівників.

Внаслідок *конвергенції інформаційно-комунікаційних і соціально-інформаційних технологій*, розвитку мережових комунікативних структур у соціальних і професійних комунікаціях відбувається зростання професійної різноманітності інформаційних працівників.

Об'єктивно підтримка розвитку інформаційного суспільства потребує значної кількості професіоналів у галузі веб-технологій та спеціалістів, які створюють, розміщують і підтримують у глобальній мережі Інтернет різноманітні інформаційні ресурси і сервіси.

Факт виокремлення нових спеціальностей, пов'язаних з управлінням інформаційними ресурсами, підтверджує професійний стандарт "Фахівець з інформаційних ресурсів" [10], який, очевидно, призначений для підготовки ІТ-фахівців, оскільки групу з його розробки становили спеціалісти в галузі обчислювальної техніки та ІТ-індустрії.

Цей документ корисний у контексті визначення характеру взаємопроникнення різних видів професійної діяльності в інформаційному середовищі. У фахівців, причетних до сфери професійної ІД та освіти, назва стандарту викликає асоціації зі спеціалізацією "менеджер інформаційних ресурсів" у межах бібліотечної спеціальності, яку активно впроваджували в освітню практику і в Україні, і в Росії. На спрямування у межах професійної інформаційної діяльності вказують визначена розробниками її основна мета: поширення інформації, реклама товарів і послуг, інформаційна підтримка бізнес-процесів підприємств, підвищення ефективності комунікацій зі споживачами продукції та розвиток електронної комерції, і вид професійної діяльності — створення й управління інформаційними ресурсами в мережі Інтернет.

Ознайомлення з професійним стандартом "Фахівець з інформаційних ресурсів" свідчить, що підготовка ІТ-спеціалістів означеного професійного спрямування стала цілком доцільною і профільною в КНУКіМ, на чому автори наголошували раніше [5]. Під такою назвою і заявленим змістом пропонується професійний стандарт репрезентує напрям освіти, "генетично" притаманний навчальним закладам культури, — підготовка фахівців з інформаційних ресурсів: спочатку це були бібліотекарі, згодом — документознавці, але їх об'єднує спільний предмет діяльності: створення й управління інформаційними ресурсами, зокрема й мережі Інтернет.

Незважаючи на те, що в одному професійному стандарті інтегровано різні за змістовим аспектом діяльності професії: від веб-райтера, чия сукупна функція є створення і редагування інформаційних ресурсів, до веб-програміста, розробника мобільних додатків, варті уваги групи веб-професій, які стосуються суто роботи з інформацією:

— фахівці зі створення й аналізу вмісту веб-сайтів: веб-райтери, професійні блогери і модератори веб-спільнот, веб-аналітики, інформаційні архітектори;

— менеджери веб-проектів: контент-менеджери, менеджери із роботи з веб-клієнтами, менеджери з репутації, фахівці з електронної комерції, фахівці з реклами в мережі Інтернет, керівники інтернет-проектів.

Безперечно, такий професійний стандарт сьогодні "наздоганяє" потреби практики, однак певні суперечності, очевидна гібридність у частині визначення професій, за якими може працювати майбутній фахівець, калькування з англійської мови їхніх назв потребують виваженого підходу до можливих перспектив подальшого використання документа.

Різнорозмітність професій, що охоплюють системи інформаційних комунікацій, є основою забезпечення ефективності функціонування інформаційного середовища. Однак різноманітність напрямів підготовки зумовлює певні

суперечності. Зокрема, фахівці зазначають [4], що вузька спеціалізація може призвести до нерозуміння глобальних напрямів розвитку інформатизації і, додамо, її ціннісних контекстів, гуманістичної спрямованості. Інша розбіжність пов'язана із поняттям "компетентність" (у галузі використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій) і виражається у такій тенденції: у процесі динамічних змін професійного інформаційного простору певні види самостійної професійної діяльності (наприклад, робота оператора ПК, пошук у мережі Інтернет, діяльність у галузі web-середовища) вже фактично перейшли до розряду звичайної компоненти професіограми фахівця будь-якого профілю.

Висновки. Зважаючи на те, що спеціальність 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа" було введено до навчального процесу без належного теоретичного обґрунтування як системного утворення і побудови освітньо-професійної моделі, можна стверджувати, що ця дисципліна поки що не має "системного ефекту", а є лише сумою елементів, з невідомими властивостями одного з них — "інформаційна справа".

При введенні нових спеціалізацій у межах спеціальності варто брати до уваги дестабілізуючі механізми появи нових професій для розвитку інформаційного середовища. Їхня надлишкова диференціація та різноманітність можуть знизити ефективність функціонування інформаційного середовища, оскільки вузька спеціалізація призведе до нерозуміння його глобальних закономірностей.

Список використаної літератури

1. Гиларевский Р. С. Вопросы подготовки информационных работников : обзор по материалам США, Великобритании, Франции, ФРГ и др. стран и междунар. организаций / Р. С. Гиларевский ; МЦНТИ. — Москва : МЦНТИ, 1975. — 98 с.
2. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. — Москва : Издательский центр "Академия", 2004. — 304 с.
3. Лопатина Н. В. Информационные специалисты: социология управления. — Москва : Академический проект, 2006. — 208 с.
4. Лопатина Н. В. Новые профессии в информационной сфере: опыт аналитико-прогностического исследования. — Режим доступа: <http://www.fact.ru/www/arhiv9s17.htm>. — Загл. с экрана.
5. Матвієнко О. ІТ-освіта у вищих навчальних закладах культури: доцільність і профільність / О. Матвієнко, М. Цивін // Вісник Книжкової палати. — 2013. — № 10. — С. 20—23.
6. Матвієнко О. В. Досвід підготовки інформаційних спеціалістів в зарубіжних країнах // Рідна школа. — 2001. — № 10. — С. 76—77.
7. Матвієнко О. В. Інформаційна професія: аналіз підходів до розуміння змісту діяльності та напрямів підготовки спеціалістів // Гуманітарні науки. — 2002. — № 2. — С. 20—26.
8. Матвієнко О. В. Інформаційна освіта: інноваційні аспекти. — Київ : КНУКіМ, 2003. — 126 с.
9. Матвієнко О. В. Інформаційна професія та інформаційна освіта: сутність, зміст, проблеми // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. — 2007. — № 1. — С. 70—77.
10. Професійний стандарт "Фахівець з інформаційних ресурсів". — Режим доступу: <http://mon.gov.ua/content/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2016/03/15/4-ps-spes-inform-resources-13.12.2014.pdf>. — Назва з екрана.
11. Справочник информационного работника / Науч. ред. Р. С. Гиларевский, В. А. Минкина. — Санкт-Петербург : Профессия, 2005. — 552 с.
12. Дубова С. В. Підготовка документознавців для сфери державного управління в Україні (1995—2008 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук / Світлана Володимирівна Дубова ; Держ. акад. кер. кадрів культ. і мистец. — Київ, 2010. — 19 с.
13. *Careers for Information Workers.* — Mode of access: <http://www.dummies.com/how-to/content/careers-for-information-workers.html>. — Title from the screen.
14. *What is Information Worker.* — Mode of access: <http://www.igi-global.com/dictionary/information-worker/14587>. — Title from the screen.

В статье проанализированы тенденции развития специализаций "информационного" профиля в рамках специальности 029 "Информационное, библиотечное и архивное дело".

Акцентируется, что специальность 029 "Информационное, библиотечное и архивное дело" введена в учебный процесс без необходимого теоретического обоснования ее как системы и без построения образовательно-профессиональной модели специалиста.

При введении новых специализаций нужно учитывать, что их чрезмерная дифференциация может снизить эффективность функционирования информационной среды, поскольку узкая специализация приведет к непониманию ее глобальных закономерностей.

The article analyzes the development trend of specialization "Information" profile within the specialty 029 "Information, Library and Information Science." The attention that the Special 029 "Information, Library and Information Science" was created and put into the learning process without the necessary theoretical justification of it as a system and not build educational and professional specialist model.

It has been observed that the introduction of new specializations must take into account that their excessive differentiation may reduce the efficiency of the information environment, because specialization will lead to a misunderstanding of global patterns of its functioning.

Надійшла до редакції 30 серпня 2016 року

Президент підписав закон про пародії та карикатури

Президент України Петро Порошенко підписав зміни до закону "Про авторське право і суміжні права" щодо використання об'єктів авторського права в пародіях, попурі та карикатурах. Відповідну інформацію розміщено на сторінці закону на сайті Верховної Ради України.

Законом дозволено використовувати без згоди автора (чи іншої особи, яка має авторське право) оприлюднених літературних, художніх, музичних та інших творів для створення на їхній основі творів у жанрі літературної, музичної або іншої пародії, попурі чи карикатури, а також використання такої пародії, попурі або карикатури.

Метою закону є створення умов для вільного розвитку творчості в сучасних жанрах пародії, карикатури та попурі, підвищення культурного рівня, естетичного виховання громадян, задоволення культурних потреб українського народу, підтримка вітчизняного виробника у сфері культури тощо.

В законі є визначення понять "пародія", "попурі" та "карикатура".

Зазначимо, що Верховна Рада 5 жовтня своїм голосуванням підтримала цей закон.

За матеріалами інтернет-ресурсів